

O'ZBEKISTONNING BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA “YASHIL IQTISODIYOT”GA INVESTITSIALARNI JALB QILISH IMKONIYATLARI OSHIRISH

Mirzayev Muzaffar Maxmudovich

“Iqtisodiyot” kafedrası mudiri, PhD dotsent
University of Management and Future Technologies

ORCID: [0009-0005-0069-3569](https://orcid.org/0009-0005-0069-3569)

E-mail: muza.mirzayev@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasi doirasida “yashil” va inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejashni yanada kengaytirish maqsadida xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb qilish istiqbollari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, yashil investitsiya, yashil energetika, xorijiy investorlar, yashil moliyalashtirish.

Abstract

The article reveals the prospects for attracting foreign and domestic investments in order to implement the tasks set out in the development strategy of Uzbekistan, increase the effectiveness of measures taken to ensure “green” and inclusive economic growth within the framework of the strategy of transition of the Republic of Uzbekistan to a “green” economy, further expand the use of renewable energy sources, and save resources in all sectors of the economy.

Keywords: green economy, green investment, green energy, foreign investors, green financing.

Аннотация

В статье раскрываются перспективы привлечения иностранных и внутренних инвестиций в целях реализации задач, обозначенных в стратегии развития Узбекистана, повышения эффективности принимаемых мер по обеспечению «зеленого» и инклюзивного экономического роста в рамках стратегии перехода Республики Узбекистан к «зеленой» экономике, дальнейшего расширения использования возобновляемых источников энергии, ресурсосбережения во всех отраслях экономики.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленые инвестиции, зеленая energetika, иностранные инвесторы, зеленое финансирование.

KIRISH

Jahonning barcha mamlakatlari va mintaqalarida tabiiy resurslarning kamayib, ularga bo'lgan talabning ortib borishi ekologik muammolarning keskinlashuvini yuzaga keltirmoqda. Iqtisodiyot tarmoqlarining kengayishi va aholi sonining oshib borishi sharoitida yashil iqtisodiyotga o'tish hamda barqaror rivojlanishga erishishga

alohida e'tibor qaratilmoqda va bu iqtisodiy rivojlanish shakliga o'tish obyektiv zarurat bo'lib qolmoqda. Davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda va "yashil iqtisodiyot"ni hududiy darajada rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Davlat iqtisodiy o'sish va rivojlanish uchun asosiy omil sifatida barqaror rivojlanish siyosatini shakllantiradi. Har bir mamlakat o'zining rivojlanish strategiyasiga asoslanib, hududiy va tarmoqlararo siyosatni yo'lga qo'yadi. Asosiy maqsad esa uzoq muddatli barqaror rivojlanishga erishishdir.

Barqaror rivojlanishga erishish vositalari hisoblangan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik komponentlarni o'zaro muvofiqlashtirish murakkab vazifa hisoblanadi. Ushbu jarayonda uch konsepsiyaning o'zaro ta'sir mexanizmlari muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy va ijtimoiy komponentlar jamiyat oldiga bir avlod mobaynida (masalan, daromadlarni taqsimlash) adolatga erishish va aholining kambag'al guruhlariga maqsadli yordam ko'rsatish kabi yangi vazifalarni qo'yimoqda. Iqtisodiy va ekologik komponentlar atrof-muhitga tashqi ta'sir qiymatini baholash (korxonalarning iqtisodiy hisobotida hisobga olinishi) zarurligi bilan bog'liq yangi g'oyalarning paydo bo'lishiga olib keldi. Ijtimoiy va ekologik komponentlar esa avlodlar ichida va o'rtasida tenglikni ta'minlash (keyingi avlod huquqlarini hurmat qilish, aholining qarorlar qabul qilish jarayonida qatnashishi) kabi masalalarning dolzarbligini oshirmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Barqaror rivojlanish va "yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi ilmiy adabiyotlarda iqtisodiy o'sish, ijtimoiy farovonlik hamda ekologik muvozanatni uyg'unlashtiruvchi model sifatida talqin etiladi. Hududiy barqaror rivojlanishni baholash metodologiyasi Golovanov E.B. tomonidan tizimli indikatorlar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, u iqtisodiy va ekologik ko'rsatkichlarni integratsiyalashgan holda tahlil qilish zarurligini asoslaydi [1]. OECD tomonidan tayyorlangan "Green Growth and Developing Countries" hisobotida esa yashil o'sish iqtisodiy taraqqiyot va ekologik barqarorlikni bir vaqtda ta'minlovchi strategiya sifatida ko'rsatilib, davlat siyosati va investitsiya mexanizmlarining muhim roli ta'kidlangan [2]. Barqaror rivojlanishning yangi chaqiriqlari va global ekologik xavflar masalalari Abramova A.V. va hammualliflar tomonidan tahlil qilinib, iqtisodiy tizimlarning transformatsiyasi zarurligi ilmiy asoslangan [3]. Vaxabov A.V. va boshqalar tomonidan yaratilgan "Yashil iqtisodiyot" darsligida esa yashil iqtisodiyotning nazariy asoslari, moliyalashtirish mexanizmlari va institutsional shart-sharoitlari keng yoritilgan [7].

O'zbekiston sharoitida "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini joriy etish masalalari Yavmutov D.Sh. va Karimova K.S. tomonidan o'rganilib, iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiya qilishda yashil investitsiyalarning ahamiyati asoslab berilgan [5]. Global Green Growth Institute hisobotida yashil investitsiyalarni jalb qilishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining samaradorligi va innovatsion moliyalashtirish instrumentlari tahlil qilingan [6]. Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (YeTTB) tomonidan O'zbekistonda yashil moliyalashtirish dasturlari doirasida amalga oshirilayotgan kredit liniyalari va investitsion qo'llab-quvvatlash choralari amaliy misol sifatida keltiriladi [9]. Prezidentning 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-son qarorida esa 2030-yilgacha "yashil" iqtisodiyotga o'tish samaradorligini oshirish, qayta

tiklanuvchi energiya ulushini kengaytirish va investitsion muhitni yaxshilash bo'yicha ustuvor vazifalar belgilab berilgan¹. Mavjud ilmiy va amaliy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, yashil investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini hududiy darajada takomillashtirish, moliyaviy risklarni kamaytirish va xususiy kapital ishtirokini kengaytirish masalalari yanada chuqur tadqiq etishni talab qiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot ishida tizimli va qiyosiy tahlil, guruhlash, dinamik qatorlar tahlili, korrelyatsiya va regressiya, SWOT tahlil, ilmiy bashoratlash kabi usullardan foydalanilgan. Yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini baholash metodologiyasi turli olimlar, ilmiy muassasalar, xalqaro tashkilotlar va mamlakatlar tomonidan turlicha yondashuvlar hamda usullar asosida baholanib, monitoring qilib boriladi va amaliyotda qo'llaniladi. Barqaror rivojlanishni baholashda jahon amaliyotida mamlakatlar yoki ularning hududiy qismlarining rivojlanishida yashil investitsiyalarning umume'tirof etilgan, yagona, takomillashgan biror bir usuli, ko'rsatkichi mavjud emas. Shu sababdan metodologiyani tahlil qilgan holda O'zbekiston mintaqalari uchun mos va maqbul bo'lgan uslubni ishlab chiqish maqsad qilib qo'yildi.

Hududlarning iqtisodiy va ekologik barqaror rivojlanishini to'g'ri baholash uchun, avvalo, ushbu hududning rivojlanishini to'liq aks ettiruvchi ko'rsatkichlar to'plamini yaratish zarur. Bu murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, bunda hududga oid ko'plab ma'lumotlarni yig'ish hamda ularni jamiyat va iqtisodiyotning turli jihatlarini izohlaydigan ko'rsatkichlar bilan qamrab olish talab qilinadi. Shu tarzda shakllantirilgan indikatorlar majmuasi hududning holatini chuqur va har tomonlama tahlil qilish imkonini beradi.

Ikkinchi bosqichda turli birliklarda hisoblanadigan va turli vaziyatlarni bayon etuvchi bir qancha indikatorlarni yagona tartib hamda yagona hisoblash birligiga, bir tizimga keltirish talab etiladi. Uchinchi bosqichda esa ushbu indikatorlarni umumlashtirgan holda umumiy, yagona xulosani shakllantirish zarur. Baholashni quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirish mumkin: ma'lum bir davr oralig'idagi holatni namoyon qiluvchi tizimli indikatorlarni tahlil qilgan holda ma'lumot yig'ish - ma'lumotlarni maqsadli ravishda hisoblash va tahlil qilish - indikatorlarni tizimlashtirilgan tartibga hamda yagona hisoblash birligiga keltirish - har bir kichik tizim natijalarini aniqlash - natijalarni umumlashtirish - hudud barqaror rivojlanishiga baho berish[1].

TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining hisobotida "yashil iqtisodiyot"ning moliyaviy jihatlari bayon etilgan: "Yashil iqtisodiyot - kambag'allikni qisqartirgan holda barqaror rivojlanishga erishishda ekologik ahamiyatli tarmoqlarga investitsiyalarni jalb qiluvchi tadbirlar majmuasini birlashtiruvchi konsepsiyadir"[2].

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabr PQ-436-son "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori <https://lex.uz/docs/-6303230>

Jahon banki “yashil o‘sish” tushunchasini bir necha asosiy tamoyillar bilan izohlaydi: birinchidan, tabiiy resurslardan samarali foydalanish, ikkinchidan, atrof-muhitni toza saqlash va ifloslanishni minimal darajaga tushirish, uchinchidan, ekologik barqarorlikni oshirib, tabiiy ofatlar va kataklizmlarga qarshi chidamlilikni kuchaytirish va tabiiy kapitalni moslashuvchan boshqarish, to‘rtinchidan, rivojlanayotgan davlatlarda inklyuziv o‘sishni qo‘llab-quvvatlash va ekologik zararlarni kamaytirish muammolariga e‘tibor qaratadi. Global “yashil o‘sish” instituti esa “yashil o‘sish”ni iqtisodiy rivojlanish jarayonida iqlim va ekologik barqarorlikni bir vaqtning o‘zida ta‘minlaydigan yangi, inqilobiy paradigma sifatida ta‘riflaydi[6].

UNEP va iqlim o‘zgarishlari bo‘yicha Hukumatlararo komissiya tomonidan 2012 yilda chop etilgan “Tiklanadigan energiya manbalari va iqlim o‘zgarishlari oqibatlarini yumshatish” (“Renawable energy Sources and Climate Change Mitigation”) maxsus hisobotida esa tiklanadigan energiya manbalari energiyaning boshqa turlariga nisbatan atrof-muhitga kamroq salbiy ta‘sir ko‘rsatishi, iqlim o‘zgarishlari oqibatlarini yumshatishning yuqori salohiyatiga ega ekanligi ta‘kidlangan[7].

Rivojlangan mamlakatlar tajribasida, olib borilayotgan tadqiqotlar natijasidan ko‘rinadiki, mavjud iqtisodiy resurslardan oqilona foydalangan holda iqtisodiy taraqqiyotga erishish mumkin. Bunda avvalo tabiatga munosabatlar yondashuvini va xo‘jalik yuritish uslublarini o‘zgartirish talab etiladi, shuningdek, sohaga investitsiyalar jalb qilinishi, ayniqsa, qayta tiklanadigan energiya tarmoqlarini rivojlantirish, energiya tejankor texnologiyalarni keng joriy qilish zarur. O‘zbekistonda mintaqalarni barqaror rivojlantirishda ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik tadbirlarni “yashil iqtisodiyot” ga qayta yo‘naltirish orqali amalga oshirilayotgan tarkibiy islohotlar bilan uyg‘unlashtirish lozim. Jahonning yetakchi mutaxassislari yashil iqtisodiyotni joriy qilish orqali YaIM o‘sishi va iqtisodiy taraqqiyotga erishish bilan bog‘liq islohotlarni quyidagi to‘rtta yo‘nalishda amalga oshirishni tavsiya qilishadi[3].

Birinchidan, yashil iqtisodiyotga o‘tish hududlarda tabiiy resurslardan barcha yo‘nalishlarda oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilishga samarali boshqarishga yo‘naltirilgan, inson salohiyatini oshirish evaziga tabiiy atrof-muhitning holati va tabiatdan foydalanishni yaxshilanishiga erishish.

Ikkinchida, bu o‘zgarishlarni hududlarni yashil iqtisodiyotga o‘tishida mintaqaning drayver sohalarini (tog‘-kon, energetika, yengil sanoat, dehqonchilik va b.) birlamchi navbatda o‘tishini ta‘minlash va ularning yordamida boshqa tarmoqlarni o‘tkazishga ko‘maklashish, bu investitsiyalarning adolatli taqsimlanishiga va tarmoqlar samaradorligi ortishiga olib keladi.

Uchinchidan, yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning yetakchi omili sifatida ijtimoiy obyektlarning muhimlari (jamoat transporti, suv ta‘minoti, kanalizatsiya tarmoqlari, ta‘lim va tibbiyot maskanlari)ga muqobil energiya ta‘minoti uchun investitsiyalarni ajratish ijtimoiy holatni yaxshilashga olib keladi.

To‘rtinchidan, yashil iqtisodiyotga o‘tishda innovatsion faoliyatni, innovatsiyalarni jalb qilishni rag‘batlantirish lozim, bu o‘z navbatida raqobatni kuchaytiradi[5].

Jahonning barcha mamlakatlari singari O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanishida makroiqtisodiy ko'rsatkichlarida barqaror o'sishni ta'minlashni maqsad qilib qo'ygan. Bu o'z navbatida katta iqtisodiy, moliyaviy, tabiiy, energetika, inson resurslarini talab qiladi. Ikkinchi tomondan, mamlakatda aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlar soni hamda ularning daromadlari ortib borishi kuzatiladi. Bu o'z navbatida katta hajmdagi energetika resurslariga talabni yuzaga keltiradi. Yashil iqtisodiyotning muhim va asosiy tarmoqlariga investitsiyalarni jalb qilishdir. Bu tarmoq muqobil energiyani yaratish va uning atrof-muhitga zararsiz iste'molini tashkillashtirishdir. O'zbekiston bu borada katta potentsialga ega mamlakat sanaladi,

Ma'lumotlarni tahlil qilsak, O'zbekiston 2023-yilda 65 mlrd kVt/soat elektr energiya ishlab chiqargan. Mamlakatda elektr energiyaning asosiy iste'molchilari sanoat (45%), uy-joy kommunal sektori (31%), qishloq xo'jaligi (9%) va boshqa maqsadlar (15%) sanaladi. Ushbu ma'lumotlardan ko'rinmoqdaki, energiya iste'molchilarining dastlabki ikki vakilining O'zbekistonda yaqin istiqbolda o'sishi energiyaga bo'lgan talabning yanada ortishini anglatadi. Xalqaro moliyaviy institutlarning hisob-kitobiga qaraganda, respublika 270 million tonna shartli yoqilg'i ekvivalentiga teng muqobil energiya (ayniqsa, quyosh energiyasi)ning yillik zaxirasiga ega. Ushbu ko'rsatkich mamlakatning energiyaga bo'lgan ehtiyojidan uch karra ko'p. Shuningdek, "yashil energetika" sohasidagi loyihalarga investitsiyalarni amalga oshirish O'zbekistonda yaqin o'n yilda qayta tiklanadigan energiya manbalari hissasini 3 barobardan ziyodga oshirish imkonini beradi. Respublikada "yashil iqtisodiyot"ga o'tish zaruratini yana shu bilan asoslaymizki, mamlakatda energiya ishlab chiqarish deyarli to'liq uglevodorodlar (neft, tabiiy gaz, ko'mir)ni ishlab chiqarishga bog'liq bo'lib turibdi. O'zbekistonda uglevodorod energetikasidan foydalanish hisobiga har yili yalpi ichki mahsulotning o'rtacha 4,5 foizi yo'qotilmoqda.

Xalqaro amaliyotga nisbatan mamlakat iqtisodiyoti energiya talab va uglerod talab sanaladi. Respublika YaIMning energiya talabligi bo'yicha dunyodagi yetakchi o'n davlatdan biri sanaladi. O'zbekiston YaIMning energiya talabligi ko'rsatkichi bo'yicha Germaniya, Turkiya, Italiya va Ispaniya kabi davlatlardan ikki karra yuqori, uglerod talabligi bo'yicha dunyo davlatlari o'rtacha ko'rsatkichidan 1,5 marta yuqori ekanligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, uglevodorodlarning mamlakatdagi zaxirasi yaqin o'n yillikdagi istiqbolda tugashi yangi turdagi, muqobil energiya manbalaridan foydalanishni taqozo qiladi. Bundan ko'rinadiki, O'zbekistonda "yashil iqtisodiyot"ga o'tishda eng avvalo "yashil energetika"ga investitsiyalarni jalb qilish talab qilinadi, chunki mamlakatda muqobil energetika tizimining shakllanishi boshqa tarmoqlarni ham shu yo'nalishga jalb qiladi, ularning bu yo'lga o'tishini tezlashtirishga ko'maklashadi.

2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi doirasida "yashil" va inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini

oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejashni yanada kengaytirish maqsadida¹:

2024-yil 1-yanvardan boshlab yangi quriladigan, quvvati 1 MVtdan yuqori bo'lgan quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish bo'yicha investitsiya loyihalari doirasida ushbu stansiyalarning o'rnatilgan quvvatiga nisbatan 25 foizdan kam bo'lmagan quvvatga ega elektr energiyasini saqlash tizimi majburiy tartibda joriy etiladi;

2016-2024-yillarda O'zbekistonda yashil iqtisodiyot (ya'ni atrof-muhitni himoya qiluvchi va barqaror rivojlanishga qaratilgan iqtisodiyot) sohasiga investitsiyalar sezilarli o'sish kuzatildi. Bu davrda mamlakat hukumatining ekologik barqarorlik, qayta tiklanadigan energiya manbalari va resurslarni samarali ishlatishga qaratilgan islohotlari keng yo'lga qo'yildi.

2019-yilda "Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida"gi qonun qabul qilindi, bu xorijiy investorlar uchun imtiyozlar yaratdi. Bu qonunning asosiy maqsadi O'zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoya kiritishga qiziqishni oshirish va energiya tizimini diversifikatsiya qilishdir. Qonun investorlarga soliq imtiyozlari, subsidiyalar va boshqa rag'batlantiruvchi choralar taqdim etdi. Bu, o'z navbatida, quyosh va shamol energetikasi kabi sohalarga sarmoya oqimini kuchaytirishga yordam berdi, O'zbekistonning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shdi.

Buning natijasida, 2024-yilga kelib, quyidagi loyihalar amalga oshirildi: 1,4 gigavatt quvvatga ega quyosh, shamol va gidroelektr stansiyalar qurildi (masalan, Nur Navoi quyosh elektr stansiyasi - 100 MVt). 2023-yilda Saudiya Arabistoni kompaniyasi ACWA Power bilan 1,5 GVt quvvatdagi shamol va quyosh elektr stansiyalari qurish bo'yicha shartnoma imzolandi. Xitoy, BAA, Yaponiya va Yevropa investorlari RES loyihalariga 5 milliard dollardan ortiq sarmoya kiritdi.

O'zbekistonda energetika tizimini isloh qilish va barqarorligini oshirish bo'yicha keng ko'lamli dastur amalga oshirishda xususiy sektor va yetakchi xorijiy kompaniyalar faoliyatiga qulay sharoitlar yaratildi. Ular ishtirokida O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energetika salohiyatini kengaytirishga qaratilgan ko'plab loyihalar muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

2023-yilning oxirida "Masdar" kompaniyasi, "China Energy Engineering Corporation" kompaniyasi, "China Energy International Group" kompaniyasi, "China Gezhouba Group" kompaniyasi, "SEPCO III", "Dongfang Electric Corporation" va boshqa kompaniyalarning investitsiyalari O'zbekistonning oltita hududida 5 ta quyosh va 1 ta shamol elektr stansiyalari ishga tushirildi.

Ilk bor 100 foiz to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hisobidan, davlat-xususiy sheriklik asosida Karmana va Nurobod tumanlarida umumiy quvvati 200 megavattlik quyosh stansiyalari barpo etilib, o'tgan davrda ular 1 milliard kilovatt soat "yashil" elektr energiyasini ishlab chiqardi[13].

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabr PQ-436-son "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori <https://lex.uz/docs/-6303230>

Birlashgan Arab Amirliklarining “Masdar” kompaniyasi tomonidan Jizzax, Samarqand va Surxondaryo viloyatlarida umumiy quvvati 900 megavatt bo‘lgan uchta zamonaviy fotoelektr stansiyasini barpo etish loyihasi yakunlandi. Shuningdek, Navoiy viloyati Tomdi tumanida 500 megavattlik shamol elektr stansiyasining birinchi bosqichi qurib bitkazildi.

Bundan tashqari, Xitoyning “China Gezhouba Group” kompaniyasi tomonidan Buxoro va Qashqadaryoda umumiy quvvati 1000 megavattlik quyosh stansiyalarining birinchi bosqichi qurilishi yakunlandi.

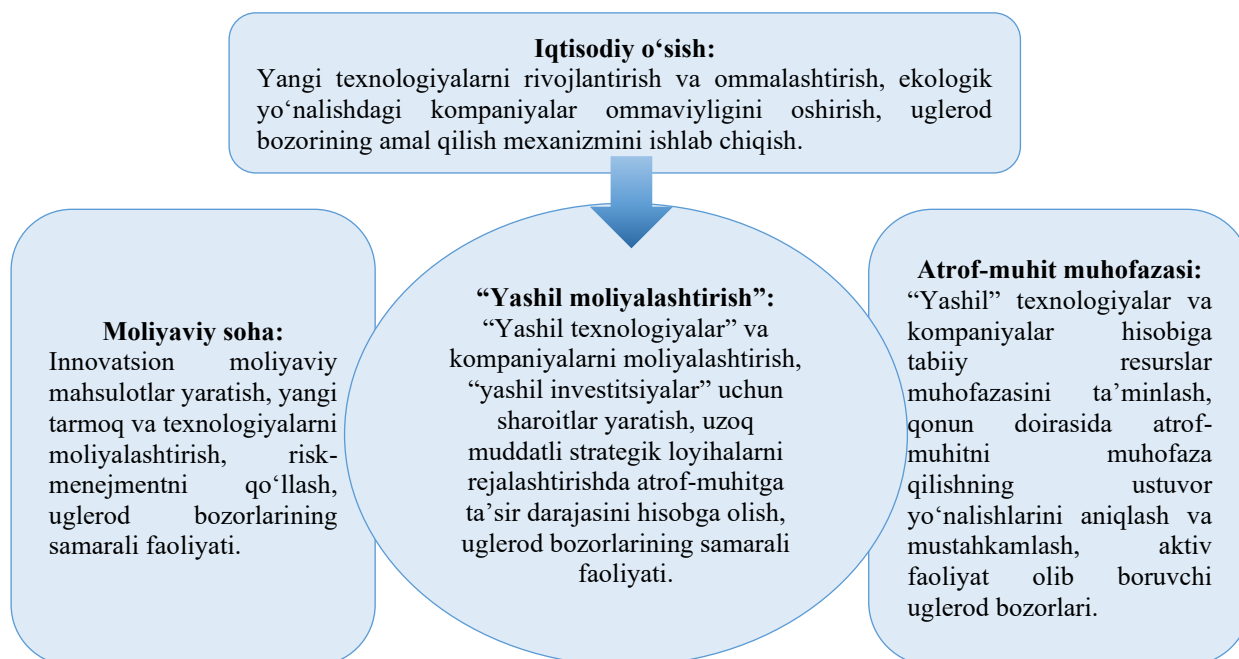
Jami qiymati 2 milliard dollarlik ushbu stansiyalar to‘liq ishga tushsa, ikki millionta xonadon uzluksiz elektr energiyasi bilan ta‘minlanadi, 2 milliard kub metr tabiiy gazni tejash hamda sanoat va xizmatlar sohasida 4 milliard dollarlik qo‘shilgan qiymat yaratish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Hozir yurtimizda 9 gigavattli 22 ta quyosh va shamol elektr stansiyasini qurish loyihalari ko‘zda tutilgan. Umuman, 2030 yilgacha “yashil” energetika manbalarini 27 gigavattga yetkazish rejalashtirilgan. Bu har yili 25 milliard kub metr tabiiy gazni iqtisod qilish, atmosferaga zararli tashlanmalarni 34 million tonnaga qisqartirishga xizmat qiladi[13].

2030-yilgacha O‘zbekistonda yangi GESlarni qurish, mavjudlarini modernizatsiya qilish borasida investitsiyaviy loyihalar hamda tasdiqlangan dasturlar asosida tizimli ishlar amalga oshirilib, xorijiy investitsiya va xususiy sektordan jami quvvatlarni 6 ming Megavattga yetkazish belgilangan. Buning uchun huquqiy, iqtisodiy sharoitlar yaratilgan.

Shuningdek, 630 million dollar investitsiya hisobidan 400 megavatt dan ortiq yangi gidroelektr stansiyalari barpo etilib, ularning quvvati 2,2 gigavattga yetkazildi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki yurtimizda 3 ming 280 megavatt quvvatga ega bo‘lgan 44 ta GES qurish imkoniyati mavjud. Ayniqsa, Toshkent viloyatida gidroenergetika bo‘yicha juda katta salohiyat bor. Hozirda viloyatda umumiy quvvati 1 ming 330 megavatt bo‘lgan 25 ta gidroelektr stansiyasi mavjud. Bu respublikamizdagi jami gidroenergetika quvvatining 60 foiziga tengdir. Bu investitsiyaviy loyihalar davom ettirilib, qiymati 880 million dollar va quvvati 340 megavatt bo‘lgan yana 4 ta GES qurilmoqda. Shuningdek, 2028-yilgacha viloyatda umumiy quvvati qariyb 2 ming 400 megavatt bo‘lgan, 4 milliard 800 million dollarlik 23 ta loyiha amalga oshiriladi[14].

“Yashil iqtisodiyot”ning barqaror rivojlanishida iqtisodiy o‘rta muhit muhofazasi va moliya institutlarini o‘zaro bog‘lovchi asosiy element bo‘lmish “yashil moliyalashtirish” turadi. Ushbu moliyaviy mexanizm “yashil iqtisodiyot”ga o‘tishni ta‘minlashga qaratilgan real moliyaviy qo‘llab-quvvatlash sifatida xizmat qiladi. “Yashil moliyalashtirish” orqali iqtisodiy faoliyatni ekologik barqarorlikka yo‘naltiruvchi loyihalar va dasturlarni moliyalashtirish imkoniyati kengayib, bu jarayon hududiy ekologik muammolarni hal qilishda iqtisodiy jihatdan asoslangan yondashuvni rivojlantirishga imkon beradi.

1-rasm. “Yashil moliyalashtirish” tizimidagi o‘zaro bog‘liqlik¹

Yetarli darajada daromadlilikka ega bo‘lmaslik va “yashil moliyalashtirish” bilan bog‘liq boshqa xatarlar investorlarning ekologik loyihalarga investitsiya kiritishiga to‘sqinlik qilishi yoki susaytirishi mumkin. Ular tarkibiga quyidagilar kiritilishi mumkin:

- uglerod narxining shakllanishi;
- “yashil investitsiyalar” miqdorini hisoblashda xarajatlar qiymatini aniq hisoblash zarurati;
- “yashil loyihalar”ni amalga oshirishda birlamchi xarajatlarning yuqoriligi va “yashil investitsiyalar”ni qoplash muddatining uzoqligi;
- sof energiya manbalarining amaldagi energiya tizimiga integratsiyalashuvi bilan bog‘liq xarajatlarning yuqoriligi;
- yoqilg‘i qazib chiqarish uchun ajratilayotgan subsidiyalarning mavjudligi;
- tranzaksion xarajatlarning yuqoriligi;
- texnologik xatarlarning mavjudligi;
- axborotlarning yetishmasligi va boshqa xatarlar (1-rasm).

Davlat bosh islohotchi sifatida bu yo‘nalishda hududlarda xususiy va xorijiy investorlar uchun qulay investitsion muhit yaratishi lozim. Davlat tomonidan “yashil iqtisodiyot”ni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiluvchi siyosiy, moliyaviy va soliq dastaklarini qo‘llash samarali hisoblanadi.

“Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish “yashil loyihalar”ga hayotiylik sikli davomida qo‘shimcha investitsiyalar jalb etishni talab etadi. Hozirgi vaqtda dunyo mamlakatlari “yashil loyihalar”ni davlat tomonidan moliyalashtirish amaliyotidan sekin-asta voz kechib, sohaga xususiy investorlarni faol jalb etish amaliyotiga o‘tishga harakat

¹ Mavjud tadqiqotlarga asosan muallif tuzgan.

qilishmoqda. “Yashil loyihalar” barqaror rivojlanish maqsadlariga mos ravishda quyidagi yo‘nalishlar va obyektlar bo‘yicha guruhlariga ajratiladi.

Mutaxassislar fikricha, “yashil loyihalar”ga jalb etilayotgan davlat va xususiy investitsiyalar nisbati 1:5 nisbatda bo‘lishi zarur. Xitoyda esa ichki “yashil loyihalar”ni moliyalashtirishda 10-15% davlat byudjeti mablag‘lari va 85-90% xususiy mablag‘lardan foydalanish qoidasiga amal qilinadi. Shuning uchun xususiy investitsiyalarni “yashil loyihalar”ga jalb etishdagi risklarni an‘anaviy loyihalarni moliyalashtirishda duch kelinadigan risklar darajasiga qadar minimallashtirish maqsadga muvofiq[7] (1-jadval).

1-jadval.

“Yashil loyihalar”ni investitsiyalash yo‘nalishlari¹

Investitsiyalash obyektlari	Investitsiyalash sohasi	Investitsiyalash maqsadi
“Aqlli” filtrlar	Atmosfera	Atmosferaga chiqarilayotgan chiqindilar miqdori va xavfini kamaytirish
Past uglerodli obyektlar		
“Aqlli” tozalash inshootlari	Suv resurslari	Suvga chiqarilayotgan chiqindilar miqdori va xavfini kamaytirish
Chiqindilarni biokimyoviy usullari bilan yo‘qotish		
Elektroenergiya	Yadro energiyasi	Past uglerodli energiya samaradorligi yuqori energiya manbalaridan foydalanish
	Gidroenergetika	
	Shamol energiyasi	
	Geotermal energiya	
	Bioenergetika	
Tejamkor energiya resurslari	Elektroenergiya iste‘moli	Energiya iste‘moli miqdorini kamaytirish
Ishlab chiqarishning past uglerodli usullari	Issiqxona samarasi	Issiqxona gazlari miqdorini kamaytirish
Tozalash inshootlari		
Ozon qatlami kengayishining oldini olish		

O‘zbekiston sharoitida ham yashil loyihalarni xususiy investorlar va davlat-xususiy sheriklik shaklidagi moliyalashtirish manbalarini keng jalb qilishni qo‘llab-quvvatlaydi va tavsiya qiladi. Dunyo amaliyotida xususiy investitsiyalarni “yashil loyihalar”ga jalb etishni rag‘batlantirishning turli usullari va dastaklaridan keng foydalaniladi (2-jadval).

“Yashil loyihalar”ni investitsiyalashda soliq imtiyozlarini joriy etish emitentlar va investorlar uchun iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan jozibador hisoblanadi. Amaliyotda emitentlar va investorlar uchun qo‘llaniladigan soliq imtiyozlarining quyidagi turlari mavjud:

– soliqqa tortiladigan kreditli obligatsiyalar. Obligatsiyalarning ushbu turi investorlar foiz to‘lovlari o‘rniga soliqqa tortiladigan kredit olishlarini, shu sababdan

¹ Muallif ishlanmasi

emitentlar obligatsiyalar bo'yicha foiz to'lamasliklarini bildiradi;

- bevosita subsidiyalash uchun hukumatdan pulli chegirmalar olishadi;
- soliqaqqa tortilmaydigan obligatsiyalar. Investorlar “yashil obligatsiyalar” dan olinadigan foizlardan daromad solig'i to'lashmaydi. Misol uchun, Braziliyada shamol energiyasi bo'yicha loyihalarni moliyalashtirish soliqlardan ozod qilingan;
- davlat tomonidan talabni rag'batlantirish orqali “yashil obligatsiyalar” bozorini rivojlantirish;
- davlat ijtimoiy jamg'armalarida “yashil loyihalar” ga investitsiya sarflashga kvota ajratish. Davlat pensiya va ijtimoiy ta'minot jamg'armalari mablag'larining muayyan qismini qayd etib qo'yilgan daromadga ega “yashil obligatsiyalar”ga yo'naltirishga ruxsat beradi;
- banklar tomonidan “yashil obligatsiya”ni investitsiyalashtirishga mablag'lar ajratishni kvotalash[7].

2-jadval.

“Yashil loyihalar”ni moliyalashtirish maqsadida xususiy investorlarni qo'llab-quvvatlash dastaklari va usullari¹

Qo'llab-quvvatlash choralari	“Yashil loyihalar”ni moliyalashtirish dastaklari va usullari	
Davlat tomonidan tartibga solish	Dastaklari	Soliq imtiyozlari, Standartlarni joriy etish, Atrof muhitga zarar keltiruvchi kompaniyalarni qo'llab quvvatlashdan voz kechish, Imtiyozli tariflar
	Usullari	Tiklanadigan energiya uchun kvotalar
Davlat tomonidan moliyalashtirish	Dastaklari	Grantlar, Subsidiyalar, Ekologik dasturlar
Kreditlash	Dastaklari	Loyihaviy moliyalashtirish, Qarz fondlari, “Yashil” obligatsiyalar
	Usullari	Imtiyozli kredit stavkalari
Xatarlarni pasaytirish	Dastaklari	Ayirboshlash kursi va foiz stavkasining volatinligidan himoyalash

“Yashil iqtisodiyot”ni moliyalashtirishning keng qo'llaniladigan vositalaridan biri “yashil obligatsiyalar” hisoblanadi. Dastlab Yevropa investitsiya banki tomonidan emissiya qilingan bu obligatsiyalar iqlimni himoya qilish maqsadida chiqarilgan bo'lib, keyinchalik “iqlim obligatsiyalari” deb ataldi va hozirda umumiy nom bilan “yashil obligatsiyalar” sifatida tanilgan. Bu obligatsiyalarning asosiy farqi - jalb etilgan mablag'lar qayta tiklanadigan energiya, energiya samaradorligini oshirish, ekologik toza transport va issiqxona gazlarini kamaytirish kabi ekologik loyihalarga yo'naltirilishidir. Qarz oluvchi obligatsiya muddati davomida asosiy qarzni va foizlarni to'lab boradi, biroq “yashil obligatsiyalar”ning o'ziga xosligi shundaki, ular aniq

¹ Muallif ishlanmasi

ekologik maqsadlarni moliyalashtirishga yo'naltirilgan. Ilgari turli mamlakatlarda ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun qimmatbaho qog'ozlar chiqarilgan bo'lsa-da, ushbu mablag'larning sarflanish yo'nalishlari muayyan obligatsiyalar turi bilan bog'lanmagan edi. "Yashil obligatsiyalar" esa moliyaviy resurslarni bevosita ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan aniq loyihalar uchun yo'naltirishi bilan ajralib turadi va "yashil iqtisodiyot"ga o'tishni moliyaviy jihatdan samarali qo'llab-quvvatlaydi. Shakllanish mexanizmi bo'yicha "yashil obligatsiyalar" o'zaro farqlanadi. Investorlar uchun ushbu obligatsiyalarning xilma-xilligi nafaqat o'zlarining ekologik loyihalarini, balki bir nechta loyiha yoki dasturni moliyalashtirish imkoniyatini ham beradi. "Yashil obligatsiyalar" emitentlar uchun qo'shimcha moliyaviy resurslarni ekologik samarador loyihalarga jalb etish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Investorlar esa uzoq muddatda barqaror daromad olish imkoniyatidan foydalana oladi, shu bilan birga, "yashil obligatsiyalar" orqali ekologik loyihalarda qatnashish orqali o'z obro'sini mustahkamlashga ham erishadi.

"Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish to'g'risida"gi qonunning asosiy natijalari quyidagilardir:

1. Sarmoya Oqimi: Qonun xorijiy investorlar uchun jalb qiluvchi sharoit yaratdi, natijada O'zbekistonga mamlakatga sarmoya kirishi oshdi. Bir qancha yirik loyihalar amalga oshirildi.

2. Energiya Rivoji: Qonun orqali qayta tiklanadigan energiya manbalarining (masalan, quyosh va shamol) ishlab chiqarish quvvati oshdi, bu esa energiya ta'minotini diversifikatsiya qilishga yordam berdi.

3. Ish o'rinlari Yaratilishi: Qayta tiklanadigan energiya loyihalari ko'plab yangi ish o'rinlarini yaratdi, bu iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

4. Atrof-muhitni Muhofaza Qilish: Qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish orqali O'zbekiston tabiiy resurslardan foydalanishni kamaytirishga va qat'iy ekologik standartlarga rioya qilishga harakat qilmoqda.

5. Energiya Barqarorligi: Qonun energiya ta'minotining barqarorligini oshirishga yordam berib, energiya xavfsizligini ta'minladi.

Qayta tiklanadigan energiya sohasida bir qator muammolar mavjud:

1. Infratuzilma yetishmovchiligi: Ba'zi hududlarda energiya tarmoqlari qayta tiklanadigan energiya manbalarini samarali tarzda qabul qilishi uchun yetarli emas.

2. Texnologik bilim va tajribaning yetishmasligi: Yangi texnologiyalarni joriy etish uchun zarur bo'lgan bilim va tajriba ko'pincha kam.

3. Moliya va sarmoya: Vizualizatsiya qilish va moliyalashtirish masalalari, xususan, kichik loyihalar uchun, mahalliy va xalqaro investorlar uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

4. Iqlim sharoiti: Qayta tiklanadigan energiya manbalarining samaradorligi iqlim sharoitlariga bog'liq, bu esa energiya ishlab chiqarishning barqarorligini ta'minlamaydi.

5. Boshqa energiya manbalari bilan raqobat: An'anaviy energiya manbalari bilan raqobat qilish, ularning narxi pasayganida, muammolarga olib kelishi mumkin.

6. O'zgaruvchan qonunchilik: Qonunchilik va reglamentlar tez-tez o'zgarishi mumkin, bu investorlarning ishonchini pasaytiradi.

2016-2024-yillarda O'zbekiston yashil iqtisodiyotga 10 milliard dollarga yaqin investitsiyalarni jalb qildi, asosan qayta tiklanadigan energiya, suv va atrof-muhitni muhofaza qilish sohalarida. Bu jarayon 2030-yilga borib yanada kuchayishi kutilmoqda.

YeTTB "Hamkorbank"ga 10 million dollar kredit berdi[9]. YeTTBning O'zbekistondagi Yashil iqtisodiyotni moliyalashtirish dasturi II (GEFF II O'zbekiston) doirasidagi 10 million AQSh dollari miqdoridagi krediti Hamkorbankga butun mamlakat bo'ylab kompaniyalar va uy xo'jaliklariga energiya samaradorligini oshirish kreditlarini kengaytirish imkonini beradi, ular o'z navbatida mablag'larni ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, energiya samaradorligini oshirish va iqlimga chidamliligini oshirishga sarflaydi[10].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yashil iqtisodiyotga o'tishda asosiy hal qiluvchi omil investitsiyalarni jalb qilish taraqqiyotining dolzarb va obyektiv zaruriy jarayonidir. Bu dunyo mamlakatlari, jumladan, O'zbekiston oldida turgan dolzarb ekologik muammolarni hal qilish, mintaqalarda barqaror rivojlanishni ta'minlash va inson hayot sharoitlarini yaxshilashda bugungi kunning iqtisodiy va ijtimoiy, ekologik chaqiriqlariga javob beruvchi iqtisodiy samarali yo'lidir. Xulosa qilib aytganda, "yashil investitsiyalar"ni jalb qilishning dolzarbligi va zarurligi quyidagilar bilan tavsiflaymiz:

- mamlakat mintaqalarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning holati shuni taqozo etishi;
- atrof-muhitning ifloslanishi va tabiiy resurslar degradatsiyasining salbiy oqibatlarini kamaytirish maqsadida iqtisodiyotda texnologik yangilanishni amalga oshirishda investitsiyalarning zarurligi;
- uglevodorod xom-ashyosi va uning mahsulot qiymatidagi ulushini qisqartirish asosida iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, past uglerodli iqtisodiyotga o'tish orqali uglevodorodga bog'liqlikni kamaytirish dolzarbligi;
- tabiiy resurslarning cheklanganligi, resurs talab ishlab chiqarishdan ilmtalab ishlab chiqarishga o'tish zaruratini keltirib chiqarayotgani;
- atrof-muhit muhofazasi masalasi kuchayayotgan va ekologik muammolarning keskinlashayotganligi.

Yuqorida sanab o'tilgan va boshqa jihatlar bois O'zbekiston va uning mintaqalarida yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish barqaror rivojlanish jarayonlariga o'tish kun tartibidagi dolzarb masala sanaladi. Buning uchun zudlik bilan hududlar va tarmoqlar bo'yicha yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyalarini ishlab chiqish, ularni joriy qilish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Голованов, Е. Б. Методический подход в оценке устойчивого развития региональной экономики // Современные технологии управления. - 2015. - № 3 (51). - С. 23-29.

2. Green Growth and Developing Countries: A Summary for Policy Makers / OECD. - 2012. - URL: <http://www.oecd.org/dac/50526354.pdf>.
3. А. В. Абрамова и др. Устойчивое развитие: Новые вызовы; под общ. ред. В. И. Данилова-Данильяна, Н. А.
4. Пискуловой. <http://dlib.rsl.ru/rsl01008000000/rs101008038000/rs101008038072/rs101008038072.pdf>.
5. D.Sh.Yavmutov, K.S.Karimova. O‘zbekiston iqtisodiyotida “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini joriy qilish masalalari. Mejdunarodniy nauchno-obrazovatel’niy elektronniy jurnal «Obrazovanie i nauka v XXI veke». Vipusk №26 (tom 7) (may, 2022). - S. 495-502. <https://www.mpcareer.ru/oinv21veke3>.
6. Annual report 2024 / The Global Green Growth Institute. - URL: <http://gggi.org/wp-content/uploads/2024/06/2024-Annual-Report.pdf>.
7. Yashil iqtisodiyot: Darslik. /A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiev va boshqalar. - Toshkent.: “Universitet”, 2020. -262 b.
8. <https://tyiu.uz/elibrary/books/20240103095817.pdf>.
9. <https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/2023/ebd-provides-funds-to-promote-green-investment-in-uzbekistan.html>
10. <https://kun.uz/news/2023/12/16/yettb-ozbekistonda-yashil-investitsiyalarni-ragbatlantirish-uchun-10-mln-dollar-ajratadi>
11. <https://sqb.uz/green-banking/news/o-zsanoatqurilishbank-va-global-yashil-ossish-instituti-yashil-investitsiyalar-sohasida-yangi-anglas/uz/individuals/credits/>
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabr PQ-436-son “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori <https://lex.uz/docs/-6303230>
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “yashil” energetika sohasidagi yirik qo‘shma loyihalarni ishga tushirishga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi <https://president.uz/uz/lists/view/6953>
14. https://uza.uz/oz/posts/kichik-gidroelektr-stansiyalarining-energetika-tizimidagi-katta-ahamiyati_673964

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, fevral, 2-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: 9710. FOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**